

Rizikók és ártalmak ellen

A hír: „Február 19-én a parlamentben megtartotta alakuló ülését a Minisztertanács új tanácsadó és koordináló szerve az Országos Egészségvédelmi Tanács. A testület az egészségmegőrzés területén a kormányának a társadalmi és állami tevékenységét összehangoló, érdekegyeztető, döntés-előkészítő, javaslattevő és ellenőrző szerve. Az egészségmegőrzés társadalmi programjával kapcsolatos feladatait évente megújított munkaterv alapján végzi...”

Kommentárok, kérdések a hír hallatán: — Már megint egy bizottság. Pedig a bizottságosdival, tanácsosdival nemigen lehet megoldani nálunk semmit...

— Na, ismét egy testület, ami majd kampányokat szervez...

— Pont ezzel kell most foglalkozni, erre kell figyelni, áldozni ebben az országban?

— Hát már az egészségünk is olyan rossz, hogy intézményesen kell védeni?

— Mibe kerül ez majd nekünk?

— Tudnak tenni valamit? Lehet ennek az egésznek haszna?

A fenti és hasonló kérdésekre válaszokat, magyarázatokat az újságírók a napokban dr. Ajkay Zoltántól, az Ország Egészségvédelmi Tanács titkárától kaptak, aki az egészségmegőrzés társadalmi gondjairól, programjáról és az új testület terveiről adott tájékoztatást.

Előjáróban ismertette a napjainkra rendkívül kedvezőtlené vált hazai egészségi helyzet kialakulásával kapcsolatos szakvélekedéseket. Elmondta, hogy a szakemberek elemzései szerint *egészségromlásunk okozói* egyrészt humánökológiai tényezők, mert az emberek az utóbbi években nem tudták követni a gyorsuló változásokat; másrészt nem tudják „kezelni”, tolerálni a konfliktusokat és egymást; s mindehhez még állóképességük (mind a fizikai, mind a pszichikai) is csökkent. A *rizikó* tényezők az utóbbi évtizedekben egyre sokasodtak. Az egészséges életmód ellen hatott például az 1940-es évek végén, az 50-es évek elején a megfeszített munka, a teljesítményhajsza pozitív szimbólumértékké válása (összegzésben az értelmiségi réteg átalakulásával); a hagyományos családmódel felbomlása s a valláserköls korlátainak lazulása, illetve megszűntése. Az 1960-as években további negatív tendenciákat hozott a „gazdagodás”, az, hogy a javak értelmes élvezetére fel nem készült rétegek jutottak jelentős anyagiakhoz (s csináltak belőlük „státuszszimbólumot”, például a töményszesz társasági és reprezentációs fogyasztásából; a feszültségevezetőnek kikiáltott dohányzásból; a „nagyevés”-ből; a mozgást helyettesítő gépkocsi közlekedésből; az örökös tévézésből... stb.) S mindezek ráakodott az 1970-es évek végétől a szabadidő-kizsákmányolás korszaka, a hajtás, a túlfeszített munkatempó, a munkaidő növelése, az alvás, a pihenés csökkenése, az állandó stressz, s a feszültségek kompenzálásának rossz szokásai.

Mindezekkel „sikerült” csatlakoznunk ahhoz a helyzethez, amelyről a statisztikák az egész világon azt dokumentálják, hogy az emberiség egészsége egyre romlik. S ennek a romló helyzetnek — a nemzetközi dokumentumok szerint is — nemcsak egészségügyi okai vannak, hanem *felelős érte alapvetően az életmód, a környezet, a genetikai ártalmak*. A mértéktelen italozó életvitel éppúgy, mint a levegő- vagy talajszennyezés, vagy az emberi környezet direkt hatásai, ártalmi közül az erősödő agresszió. (Kanadában például a szakemberek kimutatták, hogy a helyzet romlásért körülbelül csak 10 százalékban „felelősek” egészségügyi okok.) — A világon számos országban kezdtek mindezeknek tudatában egészségmegőrzési akciókat szervezni, komplex programokat hirdetni. Amerikában a szervezett társadalmi program hatására a hetvenes évekre felére csökkent a dohányzás, — s vele összefüggésben csökkent a tüdőrákban elhunytak száma —, az egészségesebb, a testedző és lélekkondicionáló életvitel igényének erősödésével sikerült visszacsorítani az infarktusveszélyt mintegy negyven százalékkal. A hetvenes évek elején Észak-Kalóriában tanácsai kezdeményezésre indult finn egészségvédelmi akciók eredményeként pedig nemcsak az infarktusveszély csökkent húsz százalékkal, de a nép egészségi állapotának javulása együtt járt az ország gazdasági állapotának javulásával is! A finnek programja például akkor indult, amikor ők voltak Skandinávia szegényei, s jelentős állami pénzforrásokat nem tudtak hozzá biztosítani. Miként nem tudunk most mi sem. Az *OET* elsődleges feladata nem is az, hogy pénzt szerezzen és osztogasson az egészségre.

Hanem az, hogy *folymatosan figyelemmel kísérje a lakosság egészségi állapotát, értékelje, megvitassa, elvi*

állásfoglalásaival segítse az egészségvédelmet érintő állami intézkedések előkészítését, meghozatalát, végrehajtását. Legfontosabb feladatai közé sorolja, hogy megvizsgálja minden gazdasági döntésnek a várható egészségügyi következményeit. Közreműködik a különböző intézmények egészségvédelmi tevékenységének összehangolásában. Vizsgálja a területre vonatkozó jogszabályokat és javaslatokat tesz új szabályozásokra. S persze *ösztönöz* az egészséges életmódra, az egészségkultúra javítására. *Társadalmi összefogást szervezve lép fel az egészségkárosító szenvedélybetegségek ellen — de nem kampányokat szervezve, hanem folyamatosan munkálkodva.*

A tanács a rendelkezésre álló *Egészségvédelmi alaphól* — aminek idei összege mintegy 90 millió forint — támogatja az egészségmegőrzés társadalmi programjához kapcsolódó kezdeményezéseket. Például kamatértéteket biztosít az egészséget szolgáló új termékek, megoldások bevezetésével kapcsolatos fejlesztésekhez. Nyilvános pályázattal részt lehet kérni, cél támogatást lehet kapni ebből az alaphól. A pályázaton részt vehetnek mindazon jogi személyek, önálló jogi személyiséggel nem rendelkező közösségek, gazdálkodó és költségvetési szervek, egyesületek, klubok, baráti körök, egyházi közösségek, amelyek a célokat segítik.) A pályázatokkal 1988. május 15-ig kell benyújtani az Országos Egészségvédelmi Tanács Titkárságán, a területileg illetékes szakigazgatási szerveken, illetve a Szociális és Egészségügyi Minisztériumon keresztül. — 1357 Budapest, Pf.: 2.)

Az állami költségvetésből a *programra biztosított 90 millió forint* — amit nem az egészségügyről vontak el, nem a gyógyításra szánt összeget csökkentik! — *kiegészítésére a tanács számít a vállalatok, biztosítók, magánszemélyek pénzügyi támogatására is*. A biztosítók például már eddig is jelentős összeggel segítettek az egészségnevelési propagandát. (S remélik a vállalatok is hamarosan „beszállnak” a költségviselésbe. Az 1989-re tervezett biztosítási reform például próbálja mechanizmusába beépíteni (a jelenlegi egyenlősi helyett) a vállalati egészség-kockázati tényezőket is. S talán egyszer majd a forgalmi adónál, az árképzésnél is érvényre jutnak az egészséges táplálkozás ér-

dekei is. És hátha megérjük, hogy az egészséget javító beruházást leírhatjuk az adóalapból...)

A társadalmi program kibontakoztatásának nem pénzügyi, de *jelentős „valutája” az egészségügyi hálózat*; ha jobban használ ki bizonyos meglévő, de eddig periférikusnak vélt lehetőségeket. Ha például az országban egészségnevelői státuszon lévő 300 ember valóban tevékenykedik az egészségmegőrzésért. Ha a körzeti orvosok erősítik aktív, emberi törődésüket betegeik iránt. (Akár „kampányszerűen”, ha például a magas vérnyomás betegségben szenvedők kiszűrésére minden egyes eljük kerülő páciens tenzióját kötelezőszerűen megméri; akár „spontán”; például életviteli, pszichikai tanácsadásra vállalkozva egy-egy páciensnél.) Vagy ha nem járnak-kelnek a kórházak folyosóin rossz példával elől dohányzó orvosok, nővérek, akik után „mehet”, rágyújthat a beteg, a látogató is...

A személyes példamutatásra, a *mintaképző magatartásra erősen épít a program*. Az egészséges életmódú, fitt vezető, az antialkoholista orvos, a nemdohányzó pedagógus igen lehet mintaadó — különösen az ifjúság számára. S ez igen fontos azért, mert a program — ami előre láthatóan körülbelül 15-20 év múlva hozhat eredményeket, értékelhető kamatoakat — *elsősorban az ifjúságot kell célozza, a leendő felnőttek nemzedékét*. A tanács körül alakuló egyesületek, társadalmi szervezetek tevékenységét mindenekelőtt az ő érdekében kell megfelelő tartalommal megtölteni, mértékletességre, egészséges életvitelre inspirálva tenni. Kellő figyelmet fordítva persze a népesség más, veszélyeztetett rétegeire, valamint a szenvedélybetegségek visszaszorítására.

Ennek érdekében alakult az OET-nak *négy állandó bizottsága az alkoholizmus, a kábítószer, az AIDS elleni küzdelem koordinálására, valamint a propagandamunka összehangolására*. S ennek érdekében határozták el, hogy az *idén két kiemelt akció*t szerveznek: egyiket a *dohányzás ellen* — kapcsolódva az Egészségügyi Világszervezet idénre meghirdetett antinikotinista akciójához —, másikat a *magas vérnyomásban szenvedő betegek felderítése és gyógykezelése érdekében*. Várva azt, számítva arra, hogy a programhoz mielőbb minél többen kapcsolódjanak. Saját jól felfogott érdekünkben is; a magyar nép egészségéért is. — Ami — sokkoló statisztikák bizonyítják! — sajnos olyan gyatra, hogy mostanság már intézményesen is védeni kell. Ami azonban mégis kinek-kinek anynyira személyes ügye is, hogy az intézményességben, a bizottságosdivban, a kampányokban, a központi programok hatékonyságában nem hlóvók számára is — kötelező érvényű. Am eszközeit, módozatait jó lenne — egyéni s társadalmi szinten is — szabadon megválasztani. Testre szabottan — mielőbb!

SZABÓ MAGDOLNA

Frici bácsi

„Öcsémuram! — köszöntött be hozzánk a Somo-gyi-könyvtárba, még a Tisza-parti sokablakos nagy házába. — Van számomra öt perce? Bár Tóth Bélával, Csongor Győzővel tudtuk, lesz abból fél óra is, persze igent mondtunk. Madácsy László ráunt a múzeumbeli látogatásaira, s egyszer azt találta mondani neki: „Nincs.” Nagyon megharagudott rá Frici bácsi. Többet bizony nem zaklatta terveivel, ötleteivel, soha ki nem fogó javaslataival. Olyanokkal, mint hogy prózára írta át Shakespeare drámáit, vélvén így közelebb hozni őket a néphez (nem akartam kiabrándítani, hogy Charles Lamb már 1807-ben megcsinálta ezt *Shakespeare-mesék* címmel); vagy hogy azért írt levelet fűnek-fának: filme-sítsék meg olasz—magyar együttműködéssel Móra *Aranykoporsó*-ját — ami egyáltalán nem elvetendő ötlet, s máig megvalósításra vár. Kopott, ócska aktatáskájából szedegette elő az ügyvédi akták mód-jára, hosszában összehajtott kéziratpapírjait, s fáradhatatlanul gyözködött bennünyekt terveinek életrevalóságáról. Sokan megmosolyogták, sőt kinevették. Én igyekeztem mindig türelmesen végighallgatni: valahogy azt képzeltem, s vélem ma is, ha megérem az ő korát, én is ilyen nyughatatlan öregember leszek, s engem is kinevetnek majd a fiatalok... Ilyen fáradhatatlan tervkovács volt öregem is Frici bácsi. Vagyis Cékus Frigyes, egykori dorozsmai igazgatótanító, tartalékos emléklapos százados, népművelő és ipartestületi jegyző, meg még ki tudja, mi minden a talujában. Nem a szülőfalujában, mert bár neve és

ősei alapján törzsökös dorozsmai volt, most száz esztendeje. 1888. március 10-én Kiskunmajsa születt. Kocsmáros volt az apja. A félegyházi tanítóképzőt elvégezve 1909-ben a dorozsmai tanyavilágban, a királýszéki iskolában kezdte pályáját. Onnan később a ménészárasi — most zsombói — iskolába helyezték, s innen került be 1925-ben a faluba, Dorozsmára. A főlsszabadulás után bízták meg az igazgatósággal. 1946-ban ment nyugdíjba. 1951-ben elveszítette feleségét, s egyedül éldegélt, csak halála előtt egy-két évvel költözött Üllésre, a nevét viselő nagyobbik, állatorvos fiához.

Aki végigbongérszi a szegedi napilapokat a két háború közt, gyakran találkozhat a nevével. Elbeszéléseket is írt a népeletből meg háborús emlékeiből; sürgetett útjavítást a tanyavilágban, villamost Dorozsmának, gazdasági középiskolát Szegednek; hozzászólt a cigánykérdéshez, Rózsa Sándor viselt dolgaihoz, az aranykalászos gazdatanfolyamok, a népfőiskolák ügyéhez, a háborús hősök emlékének megörökítéséhez. Minden érdekelt, lelkesítette, s azt akarta, hogy a dorozsmai népet is minden érdekelje, lelkesítse. O volt évtizedeken át a község népművelésének apostola.

Agyvérzés érte, s fia a szentesi kórházban kapott neki helyet. Ezért halt meg ott, 1965. július 14-én. Aki ismertük, szeretettel emlékezünk akkor már görnyedt alakjára, a Közművelődési Palota folyosóit végigkocogtató görbebotjára. S remélem, Dorozsma készülő története sem feledkezik meg a tanyavilág és a község közművelődésében betöltött áldozatos, lelkes szerepléséről.

PÉTER LÁSZLÓ

Nagykereki kastélya — ma

A hajdúkról még csak-csak tudjuk, hogy kik voltak: eredetileg marhapásztorkodással foglalkoztak, de előbb a Dózsa-féle parasztfelkelés idején, majd a XVI. századi magyar—török villongásokban már jobbára gyalogos katonákként hadakoztak, mégpedig a keleti országrészekben. A bécsi udvar a függetlenségi harcok idején ugyan zsoldjába fogadta őket — ekkoriban már tizenöt-húszezer lehetett a számuk —, ám aztán 1604-ben Bocskai István híveivé lettek, s az ő oldalán verekedtek igen vitézül. Erdemeik díjaként 1605-ben Bocskai tízezernyi hajdút nemessé emelt, és a mai Hajdúság területén telepítette le őket. Ez a népesség alkotta aztán a hat hajdúváros — Böszörmény, Dorog, Hadház, Nánás, Szoboszló és Vámospercs — lakosságát.

Eddig a bátor és nehezen zabolázható pásztorutódok története. Ez a história azonban nem lenne teljes, ha kimaradna belőle Artándtól mintegy tíz kilométernyire északra meghúzódó Nagykereki főlemlégetése, hiszen a történelmi Biharnak ez a helyége még a főntebb emlegetett hajdúvárosoknál is erősebben kötődött Bocskai fegyvereseihez.

Az ottani, XV. században épült várban lakott, szervezett csapatokat s kötött híveivel Habsburg-ellenes szövetséget maga István fejedelem! Az 1214-től emlegetett település 1590-ben került adományként a kezére, s lévén stratégiailag igen kedvező helyen, az akkor már ott magasló várat még tovább erősítette, s kedves hajdúinak is szállást rendezett be falai között. A csákányos, harci bárdjaikat forgató vitézek úgy hálálták meg ezt a tiszteletet, hogy

amikor 1604. október 3-án a császári hadak ostrom alá vették Nagykerekit, Örvény Pál kapitány vezetésével a várnép ellentámadásba lendült, és a jól fölszerelt támadókat megfutamtította. (A korabeli följegyzések szerint a Kölesérről betelepült háromszáz férfiú tűnt ki igazán abban az ütközetben, amelynek végén — így az egyik irat — „vesztésséggel és szegénnyel” vonult el a császári had.)

A kereki vár nem is került soha a Habsburgok kezére. Részleges romlását a törökök okozták, akik 1660-ban dúlták fel egy bizonyos Szejdi pasa vezetésével. A hódítók kivonulása után már nem kapta vissza régi szerepét, hanem az épebben megmaradt részeiből Csanády Sámuel hajdúkerületi főkapitány barokk stílusú kastélyt építtetett. Némi alakítgatással — 1850-ben például klasszizáló bejáratot kapott — ez a kis palota maig áll. Sőt, egy dicséretesen alapos műemléki helyreállítás után jelenleg múzeumként őrzi a hajdúk emlékeit, mutatja be híres urának, védelmezőjének, Bocskai Istvánnak a pályafutását.

Hogy mi minden látható ebben a pompás történelmi környezetben? Nos, a tárgyak sokasága éppen úgy, mint iratok, oklevelek s régi képek — javarészt metszetek — a nemesi rangra érdemesített hajdúkról. Azok a marcona legények, meglelt családapák néznek vissza a látogatóra, akiknél — így az egyik méltatás — „...testi erőre, gyorsaságra, a munka, az éhség, a szomjúság, a fagy és a meleg türésére...” senki nem volt kiválóbb náluk, és akik”... pusztá területeket szálltak meg, szorgalmukkal a farkasok és a medvék tanyáját jól megművelt és bőven termő vidéké alakitották át.” Ropant erejüket pedig akkor tisztelhetjük igazán, ha azok előtt a tárlók előtt állunk meg, ahol a főntebb már említett csákányok, harci bárdok láthatók a szintén vasmarokba álló szeges buzogányok, szablyák, valamint puskaportartók és pisztolyok társaságában.

Noha a hajdúknak ez a történelmi tanyája kiesik a nemzetközi, sőt a hazai forgalom főbb irányából — Artándról is, Kismarja és Hencida felől is kitérőt kell tennie az utasnak —, azért elég sokan látogatják. Vendéghelyénél például a párizsi Sorbonne egyetem egyik jeles tudósának a dicsőő bejegyzése éppen úgy megtalálható, mint a bihariságát oly büszkén vállaló Szabó Pálé, a népi irodalom biharugrai illetőségű kiválóságé, akinek nagy öröme még alkalmá nyílt megtekinteni ezt a valóban nagyon érdekes és tanulságos gyűjteményt.

Mindazután pedig, ha a Bocskai-kastélyt már jól bejártuk, pihentető sétákat végigballaghatunk a még Nagykereki egy-két utcáján is, ahol több régi parasztház őrzi a népi építészeti stílusjegyeit.